

Марина М. Петровић Јилих¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за германистику
ORCID 0009-0007-6927-9483

(НЕ)КУЛТУРНИ ОБРАЗАЦ НЕОНАЦИЗАМ У КЊИЖЕВНОСТИ И НАСТАВИ НА ПРИМЕРУ ПРИЧЕ „ТАМО ГДЕ СТАНУЈУ ЗМАЈЕВИ” КЛЕМЕНСА МАЈЕРА И РОМАНА КАД САМ С ХИТЛЕРОМ ЈЕЛА ВИШЊЕ ИЗ ВИШЊЕВАЧЕ МАЊЕ ПРЕКЕЛС

Предмет рада је изналажење, категоризација и анализа културних интерпретативних образаца у два одабрана књижевна текста савремене немачке књижевности. Рад се заснива на теоријским поставкама немачког културолога Клауса Алтмајера, који студије културе посматра као дискурзивну научну дисциплину, чији је приоритет проналажење културних интерпретативних образаца у текстовима (не само књижевним). Постављена истраживачка питања односе се на ниво културно-историјског знања о тополошким обрасцима *СРН*, *НДР* и *уједињење Немачке* и категоријалном обрасцу *неонацизам* којим студенти и студенткиње германистике располажу пре и после читања књижевних текстова, те да ли су из рецепције књижевних текстова проистекли подстицаји за друштвено ангажовање. Истраживању се приступило коришћењем квалитативне емпиријске методологије.

Кључне речи: Клеменс Мајер, Мања Прекелс, књижевност, култура, културни интерпретативни обрасци, неонацизам, квалитативна методологија

Књижевност и културна хибридност

Ако појму неонацизма у књижевности прилазимо са културолошке стране и сагледавамо га као културни феномен, неопходно је појаснити теоријски појам културе на ком се овај рад заснива. Оријентисаност рада према пракси учења и студирања немачког као страног језика указује на потребу тумачења културе као хибридне културе, дакле ван етничких ограничења и типизирања, те се културна теорија немачког културолога Клауса Алтмајера (Claus Altmaier) нуди као један од најпригоднијих теоријских фундамената за потребе овог истраживања.

Покушавајући да културу дефинише у складу са потребама наставе немачког као страног језика, Алтмајер (2006: 48) критикује све

1 marinajulichkg@gmail.com

интеркултурне приступе који се заснивају на паушалном ширењу стереотипа и предрасуда, сматрајући их недопустивим у савременој научној дискусији која се бави феноменима културе. По њему је појам хомогене националне културе у доба глобалног умрежавања потпуно бескористан. Алтмајер заснива студије културе у настави немачког као страног језика као културно-научну истраживачку дисциплину, чија питања и проблеми проистичу из наставне праксе, те се тако и њен сазнајни интерес налази у пракси учења и подучавања страног језика. По овом концепту главни задатак основни циљ наставе немачког као страног језика омогућавање учешће у животу земље чији се језик учи. То је оствариво, сматра он, само ако су они који страни језик уче упознати са културним интерпретативним обрасцима комуникативне заједнице чији језик уче, ако их постану свесни и оспособљени да их вреднују, испитују, мењају, коригују и усавршавају (Altmajer 2004: 28). Културни интерпретативни обрасци су интерсубјективне структуре знања и као такве, оне нам служе за повезивање нових информација са старим. Осим апстрактног и типизираних знања о неком искуственом пољу, оне садрже и колективно искуство, поседују одређену стабилност у дужим временским периодима и независне су од националног, регионалног и социјалног искуства, те нису укорењене у когнитивном систему индивидуе, већ су заједничке једној језичкој заједници (Altmajer 2014: 154). Да би дошао до појма културе који ће служити потребама учења и подучавања немачког као страног језика, Алтмајер мења перспективу и у својим истраживањима полази од индивидуе као субјекта, који самостално конструише значење и смисао како себе, тако и околности у којима се налази. Као предмет хуманистичких наука свет који нас окружује није објективно постојећи, већ тумачени свет који према томе није каузално објашњив. Стварност, посебно она коју стварају људи – социјална и културна, приступачна нам је само као тумачена, а не објективна у смислу објективности природних наука. Из тога Алтмајер изводи закључак да је предмет студија културе многоструко тумачење тзв. стварности. Тако појам културе пребацује своје тежиште на симболичке одлике значења које има јавни карактер, па се култура схвата у семиотичком смислу као текст у ширем смислу. Иако се култура не састоји од текстова, она се само кроз њих може препознати и само кроз њих је доступна научном истраживању. Тако су текстови у најширем смислу предмет културно-научне анализе (Altmajer 2004: 11). Из овога произилази да културно-научна анализа полази од свих врста текстова и опет им се враћа (Altmajer 2004: 154–165). Ако су „књижевни текстови фикционалне конструкције које представљају њима својствену сопствену стварност” (Leskovec 2014: 125), значи да и у културолошким студијама заузимају значајно место у смислу „раскринкавања” културних интерпретативних образаца. Да би своја теоријска разматрања учинио употребљивијим како у науци тако и у пракси (планирању курикулума, писању уџбеника или планирању и одржавању наставе), Алтмајер покушава појам културних интерпретативних образаца прецизније да

одреди, конкретизује и систематизује. У ту сврху он предлаже типологију у којој разликује категоријалне, тополошке, хронолошке и аксиолошке културне интерпретативне образце.² Базични материјал културологије треба да сачињавају тематски дефинисани дискурси, који се могу материјализовати као текстови (Altmaier 2014: 32).

Истраживачка питања, циљеви и критеријуми за избор књижевних текстова

Истраживачка питања се односе на то да ли су и у којој мери студенти и студенткиње упознати са културним и супкултурним обрасцима специфичним за историјски период непосредно пре и после пада Берлинског зида. Избор текстова је усаглашен са постављеним циљевима истраживања: стицање културног знања о тополошким обрасцима СРН, НДР и уједињење Немачке, стицање културног знања о категоријалном обрасцу *неонацизам* као и подстицаји на друштвено ангажовање произашли из трансфера фиктивног света књижевних текстова на свет који нас окружује. Текстови су бирани по тематици, односно садржају који је био предвиђен за обраду у седмом семестру са студентима и студенткињама академске 2023/2024. године на Катедри за германистику Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. Осим тематике, пажња је посвећена и њиховој литерарности и књижевноуметничкој вредности. Због актуелности теме може се очекивати да ће текстови заинтересовати студенте и студенткиње, а, како су прилагођени њиховом узрасту, књижевним и језичким компетенцијама, очекује се да ће им бити омогућено и уживање у читању. Тиме су испуњени критеријуми за избор књижевних текстова у настави (немачког као страног језика): постављени су циљеви наставе, текстови се обрађују као целина, њихова језичка структура одговара језичком нивоу студената и студенткиња, а прожимају их историјска, друштвена, политичка, културна и културолошка актуелност. Уметничка вредност текстова се огледа како у књижевним критикама у еминентним немачким новинама и недељницима, тако и у многобројним наградама које су аутор и ауторка за њих добили. Кратку причу „Тамо где станују змајеви“³ („Wo die Drachen wohnen“) Клеменс

2 Категоријални обрасци служе класификацији и позиционирању људи у социјалној интеракцији. Уз њихову помоћ справљамо дискурсивне конструкције како сопствених тако и страних идентитета. Овде уз одговоре на питања „Ко сам ја?“, „Ко је овај други човек?“ спадају културни обрасци „Западњак“ – „Источњак“; „мушкарац“ – „жена“; „стар“ – „млад“, као и етничке категорије „Европљанин“, „Немац“ итд., и остале аутостереотипне и хетеростереотипне конструкције идентитета. Тополошки обрасци служе за оријентацију у простору. Осим географских категорија, у њих спадају и „домовина“, „град“, „село“, „путовање“. Хронолошки обрасци служе за оријентацију у времену, а деле се на темпоралне (апстрактна поимања поделе времена) и мнемолошке (сећање, памћење). Аксиолошки обрасци омогућавају одређивање вредности. У њих се убрајају нпр. вредности типа: људско достојанство, срећа, солидарност, правда, дисциплина, поштење, новац, криминал (Altmaier 2014: 30–31).

3 Све преводе у тексту сачинила је ауторка рада.

Мајер (Clemens Meyer) објавио је 2021. у збирци *Прашине (Stäube)*. Збирка је наишла на веома позитивну књижевну критику у Немачкој. Мајер се убраја у најпознатије књижевнике садашњице, а његови текстови су филмовани, постављани на позорнице широм Немачке и награђивани, између осталих, Наградом лајпцишког сајма књига, Књижевном наградом града Бремена, Клопшток-наградом, Баварском књижевном наградом итд. За свој роман првенац објављен 2017. године *Kag sam sa Хитлером јела вишње из вишњеваче (Als ich mit Hitler Schnapskirschen aß)* Мања Прекелс (Manja Präkels), иначе певачица у шансон-блуз-цез бенду *Der singende Tresen*, добила је Кранихштајнер-стипендију за књижевност за младе, затим престижну Немачку књижевну награду за књижевност за младе, као и Награду Ана Зегерс. Шлибар (2011: 92–98) наглашава да је велики изазов пронаћи текст који ученицима, ученицама, студентима и студенткињама одговара језички и емоционално и који их стварно занима, те да се са овим изазовом могу ухватити у коштац само наставници и наставнице који их добро познају. У случају обраде текстова „Тамо где станују змајеви” и *Kag sam sa Хитлером јела вишње из вишњеваче* због саме теме потребно је велико поверење између наставника и наставница и студената и студенткиња, јер у супротном не би могло да дође до отворене и продуктивне комуникације и књижевних разговора о текстовима и импулсима који долазе из њих.

„Тамо где станују змајеви” Клеменса Мајера

Родитељи протагонисткиње приче се после Уједињења Немачке селе у једно мање место у близини источнонемачког града Цвикау. Разлог су вероватно новонастали услови у новонасталој држави: долазак капитализма довео је до пропадања многобројних фабрика и предузећа и људи су масовно остајали без посла. Иако своје бивше место боравка назива местом „где живе змајеви” који гутају све око себе, девојчици оно недостаје: „Понекад ми недостају змајеви.” (Мајер 2021: 67)⁴ Овај недостатак покушава да надомести дружењем са новим „змајевима”: тинејџерима неонацистима. Они се окупљају углавном на главној железничкој станици у Цвикау, одакле крећу у поход малтретирања свакога ко им се нађе на путу у незгодном тренутку, на згодном месту. Осим тога, на главној станици сачекују туристе: њима показују места на којима су боравили, куповали и излазили припадници и припадница злогласних неонациста и масовних убица познатих под именом Трио из Цвикау⁵.

4 Manchmal vermisste ich die Drachen.

5 Централне фигуре Организације НСУ (националсоцијалистички андерграунд), којој се на терет ставља 10 убистава, 43 покушаја убиства, 3 напада бомбом и 15 пљачки били су Уве Мундлос (Uwe Mundlos), Уве Бенхарт (Uwe Böhnhardt) и Беате Чепе (Beate Zschäpe). Они су организовано и са лажним идентитетом, под маском обичних грађана, вршили своју терористичку убилачку мисију из мржње од 1998. до 2011. Претпоставља се да су подршку имали и од стране неких државних институција, које су им омогућиле издавање лажних докумената. Жртве су били странци и две особе из редова полиције. Након пљачке банке у

За „туристичког водича“ су изабрали приповедачицу зато што говори енглески и зато што зна лепо да прича: „Углавном ја причам иако сам се тек доселила у град, али ја умет лепо да причам и други тачно знају да је боље да не кажу ништа, јер би својом причом отерали туристе и ми онда ништа не бисмо зарадили.“ (Majer 2021: 73)⁶ Ван овог „дружења“ главна јунакиња време проводи са седамнаестогодишњим Валонем. Остали то не смеју да сазнају, јер га не воле – Валон је, наиме, мигрант. Она му је ипак привржена и у њега је заљубљена, иако, или управо зато што стално понавља да то није. Размишљајући о томе зашто се тако лепо слажу и зашто јој је лепо са њим, девојчица закључује да је то због њихове заједничке судбине, јер обоје су придошлице без домовине:

Понекад помислим да ме готиви, да ја..., и да смо нас двоје обоје дошљаци. Његово село је удаљеније од мог, негде на југу или југоистоку... ...'Југославија', каже мој отац, 'социјалистичка браћа, давно је то било'. Оба села су нестала, или скоро да су нестала и сад смо овде. (Majer 2021: 67)⁷

У последњој сцени радња (уколико уопште можемо да говоримо о радњи) достиже врхунац. Млади неонацисти случајно у једној старој згради наилазе на пијанца бескућника, који лежи у углу напуштеног стана готово без свести. Док га момци малтретирају, шутирају, набијају му главу у повраћку, уринирају по њему и на крају га пале, девојке се кикоћу подржавајући их. Међутим, овде долази до заокрета у свести протагонисткиње. Она чека да сви оду, па се враћа да провери да ли је злостављаном човеку добро. Затим му оставља на прагу сав новац који су тог дана зарадили од туриста. Како је тај новац требало да подели са осталима, свесна је да ће се суочити са опасношћу да је припадници групе физички и психички злостављају. Ипак се одлучује на чин индивидуалног делања: девојка коначно превазилази страх од агресивности групе, што јој даје снагу да ту групу напусти враћајући се себи и Валону.

Остали ће опет да буду на жељезничкој. Знам на којој грађевини Валон ради. Отићи ћу тамо, сакрићу се и посматраћу га. Кад ме буде видео, махнуће ми и повикаће 'Хеј, сестрице'. Нисам заљубљена, превише сам млада за то.

Валон одлази по мопед и ја седам иза њега, ми се возимо, једноставно се тако возикамо без циља, а када се окренем, видим наш мали град у ком станују змајеви. (Majer 2021: 80)⁸

Ајзенаху, увидевши да их је полиција открила и да им прети хапшење, Мундлос убија Бенхарта, пали комби и извршава самоубиство. Ухапшена Беате Челе осуђена је на казну доживотног затвора.

6 Meistens erzähle ich, obwohl ich erst neu in der Stadt bin, aber ich kann gut erzählen und die anderen wissen genau, dass sie lieber nichts sagen, weil sonst die Touristen schnell wieder verschwinden würden, und wir kriegen gar nichts.

7 Manchmal denke ich, dass er mich mag und dass ich ihn..., und dass wir beide Zugereiste sind. Sein Dorf ist weiter weg als meins, irgendwo im Süden oder Südosten... „Jugoslawien“, sagt mein Vater, „sozialistische Brüder, lange her“. Beide Dörfer sind verschwunden, oder fast, und nun sind wir hier.

8 Die anderen werden wieder am Bahnhof sein. Ich weiß, auf welcher Baustelle Valon arbeitet. Ich werde dort hingehen und mich verstecken und ihn beobachten. Wenn er mich

Кад сам са Хитлером јела вишње из вишњеваче *Мање Прекелс*

Мими Шулц, главна протагонисткиња и ја-приповедачица, за разлику од јунакиње из претходног текста, стоји на супротној страни агресивних тинејџера неонациста и тиме провоцира и изазива бес неонацистичке групације која „влада” малим градићем у ком живе. У роману Мими пише о детињству, раној младост и одрастању у источнонемачкој провинцији на северу, описује историјске поретке, обичаје и навике земље у којој је рођена. Посебно присно другарство везивало је за Оливера. Он је две године старији од ње, али пошто је из суседства и родитељи су им се дружили, често су проводили време заједно, играјући фудбал или карте. Њихова мала тајна која је симболисала интимност њиховог пријатељства, била је да украдено воће из вишњеваче једу сакривени у Оливеровој соби. Промена на идеолошком и политичком нивоу, нестанак државе и друштва у ком су живели, дезоријентација њихових родитеља у новонасталој ситуацији довела је и до промене у личним животима протагонисткиње и њених другова и другарица. Време дружења са Оливером је прошло, а њихов разилазак је почињао да бива не само све болнији, већ и све опаснији. Вербалним неонацистичким нападима следили су физички, а Оливер се прикључио банди коју су предводила браћа Штајнменер (Steinmänner). Случајно је сретавши на улици, почињу да је гађају флашама.

Оливер је седео на једној клупи, посматрао све и држао се за стомак од смеха. Врео, свеобухватан бол, као да ми деру кожу, парализовао ме је, бесвесно сам окретала педале, возила се негде, било где, само што даље одаведе. [...] Од овог тренутка сам ја била та која је морала да се боји. Мој пријатељ ме је издао горилама. То ми је цело једно лето ломило срце. (Prekels 2019: 44)⁹

Мимина свакодневница постаје претећа, живот у родном месту све угроженији. Оливер постаје предводник неонацистичке банде, добија надимак Хитлер и важи за страх и трепет у граду. Он и његови момци упадају у школе, дискотеке, на приватне журке, праве неред и туку свакога ко им се случајно задеси на путу, не презајући ни од смртних последица по жртве. Једног од Миминих најбољих пријатеља неонацисти пребијају на смрт. Иако као чланица лево оријентисане групације доживљава неправедно нането физичко и психичко насиље, признаје да понекад сања Оливера. Истовремено је свесна тога да њихови путеви

sieht, wird er winken und 'kleine Schwester' rufen. Ich bin nicht verliebt, dafür bin ich noch zu jung.

Valon holt sein Moped und ich sitze hinter ihm, wir fahren irgendwohin, wir fahren einfach nur so rum, und wenn ich mich umdrehe, sehe ich unsere kleine Stadt, in der die Drachen wohnen.

- 9 Oliver saß auf einer Bank, schaute zu und hielt sich den Bauch vor Lachen. Ein heißer, allumfassender Schmerz, so, als löse sich die Haut vom Körper, lähmte mich bei diesem Anblick, besinnungslos trat ich in die Pedale, fuhr irgendwohin, weit weg, nur fort. [...] Von nun an war ich die, die Angst haben musste. Mein Freund hat mich an die Gorillas verraten.

воде у различите паралелне универзуме друштвене заједнице (Prekels 2019: 71). Неколико година касније Оливер губи свој статус вође, сусреће се са Мими (са њеним млађим братом је дуже у контакту, јер му продаје дрогу), а она на крају романа потврђује претпоставку да јој је Оливер спасао живот.

Тако сам заборавила. Свесно сам заборавила. Заборавила сам све што се причало о њему. Чинио ми се као стари пријатељ, кад ми је, одлазећи, оставио свој број телефона, за случај да ми затреба хашиш.

Онда је нестао, а ја сам још стајала на веранди кад су сви остали гости одавно отишли. Зурила сам у небо. Наливала се ракијом не бих ли замагљила слутњу, момак, ког су звали Хитлер, мени је тада спасио живот. (Prekels 2019: 230)¹⁰

Да ли овакав завршетак, као у Мајеровој причи, може да буде оптимистички конструкт могућности мењања света, мењања стварности, мењања људи? Одговоре на ова питања сам потражила у квалитативном истраживању писмених изјава студената и студенткиња о прочитаним и анализираним текстовима.

Методска реализација обраде књижевних текстова

У складу са моделом Хонеф-Бекер (Honef-Beker 2006: 16), који је допуњен и прилагођен конкретним наставним јединицама, коришћен је следећи методски репертоар:

- Рецептивни поступци – поступак коришћен у приказаном наставном концепту јесте индивидуално детаљно поновљено читање (Abraham, Kepsner 2006: 192–193; Bogart 2010: 271–182; Hohštat, Kraft, Olsen 2013: 144–151),
- Когнитивно-аналитички поступци, рефлексција и саморефлексција у разговору у групи, разговору у пленуму или индивидуалном писменом изражавању о одређеним тематским аспектима пратиле су сваку фазу рада на часу,
- Контрастивни поступци у аналитичкој обради текстова (Abraham, Kepsner 2006: 212),
- Корекције, контроле или потврде индивидуалних конструкција значења путем комуникације у групи и/или књижевног разговора (Hohstat, Kraft, Olsen 2013: 151–158).
- Перформативни поступци – активно учешће у књижевном систему, пре свега кроз позоришно-педагошку обраду текстова (опширније у: Petrović Jilih 2016: 69–76; Petrović Jilih 2023; Černi 2010). Студенти

¹⁰ So vergaß ich. Bewusst vergaß ich. Vergaß alles, was man über ihn berichtet hatte. Er erschien mir wie ein alter Freund, als er zum Abschied seine Nummer zurückließ, für den Fall, dass ich etwas Haschisch bräuchte.

Er verschwand und ich stand noch auf der Veranda, als alle übrigen Gäste längst gegangen waren. Starrte den Himmel an. Kippte Schnäpse in mich hinein und betäubte die Ahnung, der Juneg, den sie Hitler nannten, habe mir damals das Leben gerettet.

и студенткиње су у претходној академској години упознати са позоришно-педагошким начином рада, а учествовали су са студентима и студенткињама тадашње четврте године (академска 2022/2023) у припреми и јавном извођењу перформанса (мај 2023) *Туцање камена*¹¹. Тако су без проблема користили перформативни приступ у тумачењу прочитаних текстова.

У приказаном моделу се ради о мултимедијалном (текст, филм, интернет) приступу настави књижевности, реализованој комбинацијом различитих дидактичких приступа. Модел се састоји из уводне фазе (буђење мотивације и интересовања гледањем филмова *Good Bye, Lenin!*, *Nikolaikirche*, *Шишање*), презентације (индивидуално читање код куће), семантизације (обрада текстова кроз књижевни разговор на часу и перформативни прикази прочитаног) и трансфера (повезивање текста са светом који нас окружује)¹². Оне се на неким местима прожимају, што је разумљиво са обзиром на то да се са истим циљевима читају два књижевна текста.

11 Перформанс је рађен према импулсима из романа *Туцање камена* немачког аутора Клеменса Мајера, који је присуствовао његовом извођењу.

12 Наставне јединице од по 90 минута једном седмично у зимском семестру академске 2023/24. године, уз сталну могућност да ће у току рада спонтано доћи до промена, осмишљене су на следећи начин:

1. час (увод): Разговор о историјском периоду уједињења Немачке. Знање о овом историјском периоду за германисте и германисткиње је неопходно не само због разумевања савремених књижевних текстова, већ и због оспособљавања за учешће у културном дискурсу у свакодневној и/или академској конверзацији на немачком говорном подручју. У складу са тим, а у циљу подизања мотивације за рад и стицања знања о овом историјском периоду, и одлучено је да погледамо филмове *Good Bye, Lenin!* и *Nikolaikirche*.
2. 2, 3, 4. и 5. час (увод): Гледање филмова *Good Bye, Lenin!* и *Nikolaikirche* и разговор о филмовима.
3. 6. час (семантизација): Након индивидуалног читања код куће и фазе презентације уследила је обрада приче Клеменса Мајера *Тамо где стјанују змајеви* кроз књижевни разговор у пленуму и перформативни приказ изабраних сцена у групама.
4. 7–11. час (презентација, семантизација и трансфер): Читање и анализа романа *Када сам са Хитлером јела вишње из вишњеваче* Мање Прекелс.
5. 12–13. час (трансфер): Гледање филма *Шишање* о неонацистима у Србији, дискусија.
6. 14–15. час: Представљање студентских презентација. Презентације су рађене у четворочланим групама, а о начину и медијалном приступу презентацијама групе су одлучиле самостално. Теме које су изабрали у међусобном договору, су:
 - Неонацизам и насиље у школама,
 - Неонацизам и десничарска струјања у Србији,
 - Неонацизам: музика и филм и
 - Неонацизам: спољашња обележја.

Методологија истраживања

У студији су коришћени поступци квалитативних емпиријских истраживања. Поље истраживања је 9 студената и студенткиња четврте године германистике академске 2023/2024. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу, што је за ову врсту истраживања оптималан број (Majring 2002: 77). Самим тим што већ четврту годину заједно учествују у испуњавању обавеза на факултету, деле исти простор на предавањима и вежбама и имају сличне изгледе на будућа запослења, слична интересовања и знања, они сачињавају хомогену групу, па се може тврдити да репрезентативни подаци добијени из састава могу дати релевантне резултате и да могу бити употребљени као документи. Анализа докумената спада у „класично поље квалитативно-интерпретативне анализе” (Mayring 2002: 46). Аналитички апарат настао је на основу Алтмајерове типологије културних интерпретативних образаца и категорија смештених у сет категоријални, тополошки, хронолошки и аксиолошки обрасци. Тематски аспекти битни за ово истраживање су рефлексија о текстовима, знање о КИО *Западна и Источна Немачка и њихово уједињење*, знање о КИО *неонацизам и Трансфер* и ангажован *приспад проблематици неонацизма и сличних десничарских струјања у савременом друштву*. Квалитативни поступак се спроводи у следећим корацима (Majring 2002: 48, 49):

1. Навођење докумената који се анализирају: Анализирани документи су студентски састави.
2. Сагледавање исказне вредности извора за постављена истраживачка питања: Састави су писани анонимно, а постављени оквири се односе на истраживачка питања.
3. Анализа и категоризација докумената.

Три основне категорије квалитативне анализе садржаја су резимирање, експликација¹³ и структурисање¹⁴ (Majring, 2002: 115). У овом истраживању за индуктивно извођење категорија и поткатегија је коришћена техника резимирања, чији резултат представља сет поткатегија приказаних на специфичним изјавама испитаника и испитаница. Изнађене супкатегије се документују само једном изјавом. Овде треба напоменути да се у току анализе и прегледа исказа увек може наићи на категорије и субкатегије, које нису унапред одређене, а које могу да буду веома битне за ток истраживања. Овакве новонастале категорије и супкатегије неопходно је уврстити у анализу. Из изјава студената и студенткиња се очекују одговори на истраживачка питања, и то: колико су научили о Немачкој у доба превирања и уједињења, колико су упознати са неонацистичким активностима и да ли су након читања одабраних

13 Циљ анализе је допуна нејасних делова додатним материјалима, који отклањају нејасноће.

14 Циљ анализе је филтрирање одређених аспеката материјала и/или њихово процењивање по критеријумима постављеним у истраживању.

књижевних текстова стекли свест о потреби за активним супротстављањем насиљу и неонацизму у сопственој друштвеној заједници.

Категоризација изјава студената и студенткиња

Истраживања спроведена у претходним годинама (Petrović Jilih 2022; 2023) показала су да студенти и студенткиње не располажу потребним знањем о тополошким обрасцима о СРН, ДРН, уједињењу и друштвеним околностима након уједињења, па се пошло од претпоставке да је у овој генерацији ситуација слична. Ова претпоставка се показала као тачна. Сви испитаници и испитанице изјавили су да немају довољно знања о овом историјском периоду: *О послерајној Немачкој и њеном уједињењу знала сам премало. Знала сам да је 1945. Немачка катишулирала и да је до 1990. била подељена на два дела. Филм Goodbye Lenin и предавања на факултету су проширила моја знања о тој теми ... Научила сам да је Источна Немачка социјалистичка држава под окупацијом Совјетског Савеза; Западна Немачка је била развијенија; и даље сматрам да треба још да истражујем и учим о овој теми.* Своја знања продубили су у наставним разговорима, као и гледањем филмова *Goodbye Lenin* и *Црква светог Николаја (Nikolaikirche)*. Сматра се да им је стечено знање неопходно не само у процесу конструкције значења књижевних текстова које је требало обрадити у овосеместралној настави већ и за разумевање савремене немачке књижевности уопште. Осим тога неопходно је и за неометано учешће у културном комуникативном дискурсу свакодневнице.

Недостатак знања се односи и на категоријални образац неонацизам. Он се такође у свим анализираним документима показао као непознаница: *Појам неонацизам не познајем иако добро, али га тумачим као појам нацизма у новом добу и да се он заправо никад није искоренио, тј. да не постоји само у Немачкој, већ и у читавом свету, само под другим именом.* Ова изјава упућује на почетак промишљања о активном друштвеном учешћу у суочавању са актуелном проблематиком. Слично су се изјашњавали и други испитаници и испитанице, (не)повезујући неонацистичка деловања са својом земљом: *Прочитани тексти и даље не могу да повежем са ситуацијом у Србији јер сматрам да немам довољно квалитетног знања о политичкој ситуацији у Србији; Моје лично мишљење је да и дан данас раде неке ствари како би негде припадали, небиће да ли је то политика, друштво. Чак није биће ни шта је лична жеља, оно што је биће је да будемо део нечега.* Један испитаник неонацистичка деловања повезује са југословенским ратовима, дајући им изразито негативну конотацију и изражавајући емпатију према жртвама, без обзира ко су и одакле су: *У крвавом рату распада Југославије десили су се многи злочини Би... (неразумљиво, прим. ауш.), Сребреница. Много породица је завијено у црно. Палим свеће за све жртве.* Постепено отклањање недостатка знања приметно је у изјавама о прочитаним књижевним текстовима, у којима су изнађене многобројне

аксиолошке супкатегорије. Ове супкатегорије приказане су табеларно и документоване цитатима.

Табела 1. Тематски аспекти: Рефлексија након читања приче Клеменса Мајера Тамо где станују змајеви

Супкатегорије	Цитати
Страх	Лептирић: Утисак који текст оставља на читаоце јесте присуство страха од остатка групе.
Притисак, мржња, претња	Пахулица: Притисак и мржња те идеолошке групе су права претња по људе, тако да је и сама девојка угрожена на неки начин.
Криминал	Пахулица: Они нису само „јунаци” једне куће или гангстери, већ озбиљне криминалне групе.
Бег из стварности	Маслачак: За мене мотив змајева представља бег из стварности, асоцира на Валона и на детињство у ком је све лепо.
Верност	Лептирић: Она мора да буде верна тој идеологији коју заступа и да је доказује.
Безбрижност детињства	Армандовић: Међутим, у овој причи имамо мотив змаја, што је важно, јер по мени то је мотив који је њој утеха, она бежи захваљујући њему у безбрижност детињства.
Љубав	Маслачак: Занимљива је њена љубав према Валону. Она кроз читав текст негира да је заљубљена, али не зато што тако мисли, него да је неонацисти не открију (из страха).
Саморефлексија	Талас: Не знам да ли бих поклекнула већини и њиховом размишљању као што је девојка из текста. Јако је незахвално о томе говорити из „збринутог” угла.
Емпатија	Лав: Прича девојке је потресна и без обзира шта је све доживела, она је на крају срећна, јер је успела да спаси бескућника. То значи да у њој још има људскости.

Табела 2. Тематски аспекти: Рефлексија након читања романа Мање Прекелс Кад сам са Хитлером јела вишне из вишњеваче

Супкатегорије	Цитати
Породица	Пахулица: У роману су описане породице као и хијерархија која у њима влада, односи и приоритети ... Мимини родитељи нису имали времена да се посвете њеном васпитању и усмеравању, већ је свако од њих јурио на своју страну.
Друштвено	Срна: Ово дело ми је уједно показало да се то увек дешавало и да ће највероватније наставити да се дешава. Имам осећај да ће у друштву увек бити екстремних десничара, нажалост.
Пријатељство	Срна: Научила сам да је итекако могуће да си једног дана пријатељ са неким, а другог дана те тај исти одбацује, мрзи, вређа, понижава.
Неонацизам	Талас: Неонацизам не заслужује никакве речи осим оних лоших.
Мржња	Талас: Себично је мислити да неко има пуно право да одлучује о туђем животу, да има право да мрзи и да се љути, само зато што је неко некакав.

Љубав	Киша: ... можда се заљубе једно у друго, ако већ нису. Она каже да јој је спасио живот, а ја исто мислим да јесте, јер да њега није било, неонацисти, против којих је она била, вероватно би је мучили и убили.
Емпатија	Армандовић: Страшна ствар је кад се човек нађе у ситуацији да гледа или разговара са особом која му је некад била све, али у дну душе зна да му је то заправо непријатељ.
Саморефлексија	Лептирић: Текстови су занимљиви и баве се одређеним тематским целинама из којих може доста тога да се научи. Сматрам да су доста информативни и да су ми створили нови поглед и начин размишљања.
Критичко промишљање актуелне друштвене стварности	Маслачак: Што више читам о томе, све више и у својој околини увиђам сличне обрасце. Пример из мог личног искуства је кад смо колегинице и ја отишле на журку поводом Ноћи вештица. Маскирале смо се и тако прошле кроз град. На моје запрепашћење добиле смо доста негативних коментара и добацивања људи са улице.

Сви студенти и студенткиње су изјавили да су мало знали и много научили о обрађиваним темама и свима се допао избор текстова. *(Темаџика коју обрађујемо [...] кроз различите текстове веома је значајна и, по мени, неочекивана. Пре доласка у овај семестар, искрено, нисам знала апсолутно ништа о Немачкој у 20. веку.)* Такође су сви изјавили да им се роман допао и да су имали јаке доживљаје на емоционалној равни: *Књижа је оставила снажан утисак на мене. Највише ме је погодила пасивност људи.)*

Дискусија

Заједничка основа која повезује књижевност и знање јесте језик. Док се књижевни текстови састоје из језичких знакова и одликују се особинама фиктивности и вишезначности, и знање се, не искључиво, али „примарно изражава језиком” (Hile, Šidermajr 2021: 186). Под знањем Клаусницер (Klausnicer) подразумева динамичну, синхрону и дијахрону целину заснованих знања, која се стичу, меморишу и деле у културним системима. Ипак се знање и литература „не посматрају као одвојена поља са мање или више интензивним односима размене, већ као облици репрезентације једне културне продукције значења” (Klausnicer 2008: VIII)¹⁵. Знања у књижевним текстовима нису пресликавања стварности, већ се састоје из испреплетаних унутартекстуалних и вантекстуалних нити (Basler 1995: 16) и читљиви су као „преговори” – „Verhandlungen” (Hajtman 1999: 10) односно „negotiations”. То потврђују и изјаве испитаника и испитаница: *Након текста и након додатних информација везаних за неонацизам, сазнајем да су људи спреми да склоне друге људе са*

15 ... nicht als getrennte Gegenstandsbereiche mit mit mehr oder weniger intensiven Austauschbeziehungen, sondern als Formen der Repräsentation einer kulturellen Bedeutungsproduktion.

својих територија, оне који су 'не припадају', сазнајем да је ојседнутости 'чистићом' унутар нација и даље засићуљена и да је олако схваћена.

У рефлексима о текстовима је изнађено мноштво емоционалних аксиолошких културних образаца изазваних њиховим читањем. Књижевност као социјални систем у емпријској науци о књижевности по С. Ј. Шмиту (Šmit 1991) треба да испуни не само когнитивну и нормативну (што је углавном случај са знањем) већ и емоционалну функцију у процесу опхођења реципијената и реципијенткиња са књижевним текстом. Тематизација емоција је покушај аутора да лакше прераде трауматичне доживљаје представљене у текстовима и емоције повезане са њима (Lovrić 2012: 243) и да их пренесу читатељима и читатељкама. Текстови „потресају и боле” због описа вербалног и физичког малтретирања недужних људи, која се неретко завршавају мучном смрћу жртве (*овај роман је за мене био болан и сирашан*). Са друге стране, у њима су осим насиља, страха и мржње смештене и позитивне емоције, које су, по мишљењу читаоца и читатељки, у причи Клеменса Мајера повезане са мотивом змаја: срећа, детињство, пријатељство, љубав. (*Међушим, у овој причи имамо мотив змаја, што је важно, јер по мени то је мотив који је њој утиса, она бежи захваљујући њему у безбрижност детињства*). Студенткиње и студенти прижељкују срећан завршетак у оба текста: *Прича девојке је потресна и без обзира што је све доживела, она је на крају срећна, јер је успела да сјаси бескућника. То значи да у њој још има људскости (прича) и Можда се заљубе једно у друго, ако већ нису. Она каже да јој је сјасио живот, а ја исто мислим да јесте, јер да њега није било, неонацисти, против којих је она била, вероватно би је мучили и убили (роман)*. Студенти и студенткиње су врло успешно пренели импурсе из литерарних текстова на свет који их окружује. Изнели су оштру критику упућену сопственом друштву и показали пробужену свест за ангажовано учешће у борби против насиља: *И у Србији је исти случај. Неонацизам је присутан преко различитих политичких организација. На пример, претучен је глумац Драган Максимовић само зато што су хулигани мислили да је ромске националности. Нажалост, преминуо је неколико месеци касније. Још нису ухваћени починиоци*.

На ову појаву указује, између осталих, Јасмина Ахметагић (2013: 38), која сматра да је у данашњем друштву дуготрајно насиље подразумевано и прихватљиво понашање, које се као државна политика спроводи свакодневно и не кажњава се.

Завршна размишљања

Да су циљеви који се тичу стицања културног знања о тополошким обрасцима СРН, НДР, уједињена Немачка и знања о категоријалном обрасцу неонацизам испуњени и да су импурсе из књижевних и филмских текстова утицали на развој свести о потреби друштвеног ангажовања у борби против насиља потврђују изјаве испитаника и испитаница. Представљене табеларно као сет супкатегија културних

интерпретативних образаца оне показују да су студенти и студенткиње оспособљени за критику друштва – не само туђег већ и сопственог. У данашњем социјалном окружењу они препознају постојање десничарских идеја и покушавају да нађу разлоге за мржњу према другом и другачијем. Понекад реагују резигнирано (*Имам осећај да ће у друштву увек бити екстремних десничара, нажалост*), понекад изненађено и затечено (*Пре свега, нисам уопште имала представу о томе да неонацизам постоји у толикој мери*). Већином верују у могућност промене и сматрају да се насиље мора спречавати, јер *кад човек удари на човека, ту нема победника*. Ове промене су могуће само објективним сагледавањем нас самих и света који нас окружује, што потврђује следећа изјава једног/једне од испитаника/ца: *Бруталност радикалних идеја, утицај истих на младе, романџизација прошлости – све су то мотиви које можемо срести и у садашњости, на нашим просторима. Врло је лако манипулисати патриотизмом, славним историјским 'победама' и хвалити се 'србством' – такве идеје су свуда, од ТВ-а до друштвених мрежа, док се са њима међу младима, колико примећујем, шири мржња према народима из региона или мигрантима*.

Културна читљивост књижевних текстова, однос између књижевности и знања и стицање специфичних културних и културолошких компетенција путем књижевних текстова (Dobštat, Ridner 2014: 159), као и оријентисаност на појам културе који се бави културним значењима, симболима и знањима (Rekvić 2006: 64) имају значајан потенцијал за наставу књижевности (не само немачког као страног језика). То показује и ово истраживање, које посматрам као мали књижевно-педагошки допринос спречавању насиља и мржње према Другачијем и Другом само зато што је другачије и друго. Просоцијално понашање има како за појединца тако и за друштво велику важност, па је неопходно подстицати и развијати га (Đorđević 2019: 40). Улагање у образовање, учење и васпитавање младих људи слободарском и хуманистичком приступу животу кроз књижевност и уметност треба да постане и остане основни циљ сваке наставе (књижевности). Да оваква настојања нису узалудна, показали су испитаници и испитанице овог истраживања. (*Смањрам после прочитаног романа и данашње слике друштва да треба да наступи једна коренића промена како би се људи сачували и осветлили; Зашто људи то прихватају и не боре се против насиља!*).

ИЗВОРИ

- Majer 2021: Meyer, Clemens. *Stäube*, Leipzig: Faber&Faber Verlag.
 Prekels 2017: Präkels, Manja. *Als ich mit Hitler Schapskirchen aß*, Berlin: Verbrecher-Verlag.

ФИЛМОВИ

GOOD BYE LENIN! (2023), режија Волфганг Бекер (Wolfgang Becker).

NIKOLAIKIRCHE (1995), режија Франк Бајер (Frank Bayer).

ŠIŠANJE (2010), режија Стеван Филиповић.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Abraham, Kepser 2006: U. Abraham, M. Kepser, *Literaturdidaktik Deutsch. Eine Einführung*, Berlin: Erich Schmidt Verlag.

Ahmetagić 2023: J. Ahmetagić, Poznato je šta se radi u parku: sveobuhvatno ugrožavanje drugosti u Srbiji, *Srbija: Sve što ste oduvek hteli da kažete o Srbiji, a niste smeli...*, Zbornik radova sa XVII međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu, knjiga 2, Kragujevac: FILUM, 33–42.

Altmajer 2004: C. Altmayer, *Kultur als Hypertext*. München: IUDICIUM Verlag.

Altmajer 2006: C. Altmayer, Kulturelle Deutungsmuster als Lerngegenstand. Zur kulturwissenschaftlichen Transformation der Landeskunde., in: Gnutzmann et al. (priredivači), *Fremdsprachen lehren und lernen*, Tübingen: Gunter Narr Verlag, 44–59.

Altmajer 2014: C. Altmayer, Zur Rolle der Literatur im Rahmen der Kulturstudien Deutsch als Fremdsprache, in: Altmayer et al. (priredivači). *Literatur in Deutsch als Fremdsprache und internationaler Germanistik. Konzepte, Themen, Forschungsperspektiven*, Tübingen: Stauffenburg Verlag, 25–37.

Basler 1995: M. Baßler, Einleitung: New Historicism – Literaturgeschichte als Poetik der Kultur, in: Baßler, M. (priredivač). *New Historicism: Literaturgeschichte als Poetik der Kultur. Mit Beiträgen von Stephen Greenblatt, Louis Montrose und u.a.*, Tübingen, Basel: Francke Verlag, 7–28.

Bogart (2010): M.K. Boogaart, „Textnahes Lesen“, in: Frederking et al., (priredivači). *Literatur- und Mediendidaktik*, Hohengehren: Baltmannsweiler, Schneider Verlag, 271–282.

Černi (2010): G. Czerny, *Theater – SAFARI. Praxismodelle für die Grundschule*, Braunschweig: Bildungshaus Schulbuchverlage.

Đorđević (2019): M. Đorđević, Uloga nastavnika u podsticanju prosocijalnog ponašanja učenika, in: *Zbornik radova Pedagoškog fakulteta u Užicu*, Užice: Pedagoški fakultet, 27–44.

Dobštat, Ridner 2014: M. Dobstadt, R. Riedner. Zur Rolle und Funktion der Literatur und des Literarischen in Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Forschungsfeld und Forschungsperspektiven der Literaturwissenschaft im Fach, in: Altmayer C., Dobstadt M., Riedner, R., Schier, C. (priredivači), *Literatur in Deutsch als Fremdsprache und internationaler Germanistik. Konzepte, Themen, Forschungsperspektiven.*, Tübingen: Stauffenburg Verlag, 153–169.

Hajtman 1999: A. Heitmann, Einleitung: Verhandlungen mit New Historicism, in: Glauser, J./Heitmann, A. (priredivači), *Verhandlungen mit New Historicism. Das Text-Kontext-Problem in der Literaturwissenschaft*, Würzburg: Königshausen & Neumann, 9–20.

- Hille, Šidermajr 2021: A. Hille, S. Schiedermaier. *Literaturdidaktik Deutsch als Fremd und Zweitsprache*, Tübingen: Narr Verlag.
- Hohšťat, Kraft, Olsen 2013: Ch. Hochstadt, A. Kraft, R. Olsen, *Deutschdidaktik. Konzeptionen für die Praxis*, Tübingen und Basel: A. Franke Verlag.
- Honef-Beker 2006: I. Honeff-Becker, *Interkulturalität als neue Perspektive der Deutschdidaktik*, Nordhausen: Traugott Bautz.
- Klausnizer 2008: R. Klausnitzer, *Literatur und Wissen. Zugänge – Modelle – Analysen*, Berlin, New York: de Gruyter.
- Leskovec 2014: A. Leskovec, Literaturwissenschaftliche Methoden im fremdsprachlichen Literaturunterricht, in: Altmayer et al. (priredivači), *Literatur in Deutsch als Fremdsprache und internationaler Germanistik. Konzepte, Themen, Forschungsperspektiven*, Tübingen: Stauffenburg Verlag, 141–152.
- Lovrić 2012: G. Lovrić, Negative Emotionen als Antriebskraft in Josef Winklers Frühwerk, in: K. Donko/N. Šlibar (priredivači), *Gefühlswelten und Emotionsdiskurse in der deutschsprachigen Literatur*, Zbornik radova sa konferencije Udruženja germanista jugoistočne Evrope, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 236–246.
- Majring 2002: Ph. Mayring, *Einführung in die qualitative Sozialforschung*, Weinheim und Basel: Beltz Verlag.
- Petrović Jilih 2016: M. Petrović Jülich, *Svi smo bili tekst...*, Kragujevac: FILUM.
- Petrović Jilih 2022: M. Petrović Jülich, Kultura u književnosti i književnost u kulturi u germanističkoj nastavi književnosti u Kragujevcu sa primerima iz nastavne prakse, *Etnoantropološki problemi*, god. 17, sv. 3, Beograd, 1101–1119. DOI doi.org/10.21301/eap.v17i3.14
- Petrović Jilih 2023: M. Petrović Jülich, *Čudesna putovanja ka pupku sveta: produktivno-performativna didaktika književnosti na nemačkom kao stranom jeziku* [*Wundersame Reisen zur Nabelschnur der Welt: produktiv-performative Literaturdidaktik im Deutsch als Fremdsprache*], Kragujevac: FILUM.
- Rekvic 2006: A. Reckwitz, *Die Transformation der Kulturtheorien. Zur Entwicklung eines Kulturprogramms*, Weilerswist: Velbrück Wissenschaft.
- Šmit, S. J. 1991: S. J. Schmidt, *Grundriß der Empirischen Literaturwissenschaft*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Šlibar 2011: N. Šlibar, *Wie didaktisiere ich literarische Texte?: neue Maturatexte und viele andere im DaF-Unterricht*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Marina M. Petrović-Jülich

**(NON)CULTURAL PATTERN NEO-NAZISM IN LITERATURE
AND TEACHING IN THE STORY *WO DIE DRACHEN WOHNEN*
BY CLEMENS MEYER AND THE NOVEL *ALS ICH MIT HITLER
SCHAPSKIRCHEN Aß* BY MANJA PRÄKELS**

Summary

The subject of this qualitative empirical research is the discovery, categorization and analysis of the cultural interpretative pattern neo-Nazism in the story *Where the Dragons live* (*Wo die Drachen wohnen*) by Clemens Mayer and the novel *When I ate schnapps cherries with Hitler* (*Als ich mit Hitler Schnapskirschen aß*) by Manja Präkels. This paper is based on the theoretical thoughts of the German culturologist Claus Altmayer, who views cultural studies as a discursive scientific discipline whose priority is to find cultural interpretive patterns in texts (not only literary ones). For teaching purposes in the academic year 2023/2024 in the course of German literature with students of the fourth year of German studies at the Faculty of Philology and Arts of the University of Kragujevac, the acquisition of cultural knowledge about the topological patterns of the FRG, the GDR and the unification of Germany were set, as a prerequisite for understanding texts whose action takes place in this historical period; the acquisition of cultural knowledge about the categorical pattern of neo-Nazism, as well as incentives for social engagement stemming from the reception of literary texts.

Keywords: Clemens Meyer, Manja Präkels, literature, culture, cultural interpretative patterns, neo-Nazism, qualitative methodology

Примљен: 25. септембар 2024. године

Прихваћен: 7. март 2025. године